

TOPOLSKÝ, M.: The Philosophy of PRAXIS and Us, *Filozofia* 29 (1974), No. 4, p. 389–399.

The questions of the philosophy of PRAXIS have become in the ČSSR generally and in Slovakia especially topical, and not by chance. This is connected with the history of our philosophy and with the social process of the late fifties and during the sixties. That is to say, these are the years when namely our young theoreticians came across ideas rather unknown to them and did not know what to do with them. The paper aims at disclosing the roots of this reality and to point out the lawfully possible starting points. If these starting points are in the teaching of marxism-leninism, then it results from the nature of things. This is to say, this is the only consistent scientific teaching that grasps every phenomenon, every process as a lawful result. The aim of the present paper is to point out what kind of result this is when speaking about the influence of the teaching of PRAXIS in this country.

I

Ak máme rozumne uvažovať o filozofii skupiny juhoslovanských filozofov, zgrupovanej okolo časopisu Praxis, a zamyslieť sa nad otázkou, ako táto filozofia súvisí s našou filozofickou problematikou, treba sa vari najprv zastaviť pri otázke, kde a ako sa táto filozofia vôbec dostala do našich myšlienkových kontextov. Veď nikdy v minulosti sa v našich dejinách — pokiaľ ide o Juhoslovanov — nemožno stretnúť s niečím podobným. Naše národy skôr spájali podobné životné a politické problémy, či už za existencie Rakúsko-Uhorska, alebo po jeho rozbití a pred druhou svetovou vojnou.

Podobne existovali úzke kontakty aj v oblasti literatúry a kultúry našich národov. Dokazuje to nielen úzka spolupráca medzi našimi a juhoslovanskými kultúrnymi činiteľmi, ale aj veľmi intenzívna prekladateľská činnosť.

Avšak vo filozofii — opakujem — sme si donedávna boli viac cudzí ako blízki. Súvisí to nielen s tým, že ani my, ani Juhoslovania nemali hlbšie rozpracované filozofické problémy, ale aj s tým, že naša filozofická orientácia bola veľmi diferencovaná. Kým u nás prevažoval záujem o heglovsko-pozitivistickú filozofiu, u Juhoslovanov možno viac pozorovať vplyvy novokantovsko-bergsnovské. Naozaj, nebolo sa pri čom stretnúť.

II

Toto zistenie platí aj vtedy, keď pripustíme, že aj k nám aj do Juhoslávie (k nám o niečo skôr) postupne čoraz viac začínajú prenikať myšlienky marxisticko-leninskej filozofie. Rozvíjaniu hlbších kontaktov prekážala okolnosť, že kým u nás existovala silná Komunistická strana Československa, v Juhoslávii existovala strana v ilegalite. Komu boli jazykovo prístupné juhoslovanské pramene, mohol z nich síce mnoho čerpať, ale nemohol na základe toho nadviazať osobné kontakty. Navyše marxisticko-leninská literatúra bola v Juhoslávii známa prevažne z prekladov diel bulharského filozofa T. Pavlova a sovietskeho fyziolo-

lôga I. P. Pavlova a pod. Aj keď išlo o originálne dielo, kontakt s autormi nebol žetateľný. Pravda, viac z príčin juhoslovanských ako našich.

A tak sa natiska otázka, ako mohla vzniknúť téma o filozofii Praxisu v našom uvažovaní.

III

Táto otázka je aktuálna aj z iných, vnútorných príčin, ktoré determinovali vývin filozofie u nás a v Juhoslávii. Treba si totiž uvedomiť, že aj keď sa vývin filozofie v Juhoslávii oneskoril, po druhej svetovej vojne, podobne ako u nás, aj v Juhoslávii sa rýchlo rozmáhal. A rozrastal sa hneď priamo v marxisticko-leninskej podobe. Netreba bližšie vysvetľovať, s čím to súvisí u nás. Korene tohto javu sú v skutočnosti, že 1. bolo tu silné robotnícke hnutie už koncom 19. stor., čo platí najmä o Čechách a Morave; 2. toto hnutie malo svoju sociálnodemokratickú stranu a 3. po vzniku ČSR r. 1918 vznik Komunistickej strany Československa r. 1921 sa realizoval pod priamym pôsobením Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie, jej realizátorky VKS(b) a za osobnej pomoci V. I. Lenina a neskôr J. V. Stalina. Boli to skutočnosti, ktoré okrem toho, že viedli náš ľud k organizačnej spolupráci s proletariátom cárskeho Ruska, ako sa to prejavilo aj pri príprave Pražskej konferencie VKS(b) r. 1912, nútili súčasne zamýšľať sa nad teóriou tohto hnutia. Výsledkom boli aj keď skromné, ale jednako čoraz častejšie preklady diel klasikov marxizmu-leninizmu. Je logické, že sa tieto diela stali takmer živelnou potrebou počas druhej svetovej vojny a v boji proti fašizmu.

IV

Podobná situácia bola aj v Juhoslávii. Dokonca živelná potreba zoznámiť sa čo najrýchlejšie s marxisticko-leninskou filozofickou problematikou bola tým väčšia, čím boli skúsenosti juhoslovanského ľudu v boji proti fašizmu ťažšie, tragickejšie a Komunistická strana Juhoslávie ilegálnejšia. Prejavilo sa to — ako sme upozornili — už pred vojnou v tom, že sa čoraz viac začali prekladať napr. diela bulharského filozofa T. Pavlova pod jeho pravým, no medzi filozofmi neznámym menom T. Dosev a diela V. I. Lenina pod menom V. Ilič.

Po víťazstve na jeseň 1944 sa to prejavilo priam záplavou prekladov prác J. V. Stalina, V. I. Lenina, M. M. Kalinina a hneď potom K. Márxa, F. Engelsa atď.

Dôsledky boli niekoľkoraké. Po prvé, záujem o filozofiu stúpol nielen medzi inteligenciou, ale aj medzi širokými masami pracujúcich. Keďže to nebol záujem úzko teoretický ale prakticko-politický, lebo išlo o filozofiu, ktorá svet nielen vysvetľuje, ale aj mení, s tým súvisí — po druhé — skutočnosť, že sa nadviazali kontakty medzi našim a juhoslovanským filozofickým úsilím. Obrazne by sme mohli vyjadriť túto skutočnosť tak, že k starým vzťahom medzi našimi a juhoslovanskými národmi sa pripojila aj nová láska.

Napokon inakšie to ani nemohlo byť. Bojovníci proti fašizmu, ktorí videli vzor pre vlastnú budúcnosť v ZSSR a jeho ľuďoch, museli sa stretnúť aj pri uvažovaní o plánoch, ako ísť cestou socializmu.

Lenže to je iba jedna, i keď nesmierne významná stránka veci. Kto z nás

by sa uspokojil iba s jej konštatovaním, pochopil by iba veľmi málo z toho, čo nasledovalo. Nevedel by predovšetkým odpovedať na otázku, kde sa za uvedeníh okolností filozofia Praxisu v Juhoslávii vzala. Predsa marxisticko-leninská filozofia je oporou budovania vedeckého socializmu. Ako teda pochopiť, že v poňatí Praxisu má dnes bližšie k Západu?

Kto by nepoznal túto skutočnosť, ešte menej by mu bolo pochopiteľné, ako sa táto filozofia mohla u nás v procese narastania krízy priam udomáčniť.

Preto skôr ako by sme hovorili o konkrétnych vplyvoch Praxisu u nás, musíme sa zastaviť pri otázke, ktorá sa týka genézy tohto hnutia. A treba — aspoň v priereze — začať problematikou, ktorá v Juhoslávii vznikla po známom konflikte Komunistickej strany Juhoslávie s Informbyrom r. 1948.

Holé fakty sú známe. Všeobecne sa vie, že Informbyro ostro kritizovalo vedenie Komunistickej strany Juhoslávie, ako aj juhoslovanské štátne vedenie za zlé metódy práce. Strane sa vytýkali ilegálne formy činnosti a jej uzavretosť pred masami, čo sa potom prejavilo aj v odcudzovaní sa týmto masám. Štátnemu vedeniu sa zas vytýkalo, že ak zakladá kolchozy napriek tomu, že pre ne neexistujú vhodné podmienky, socializmu to viac škodí, ako pomáha.

Záveru sú známe. Nastal úplný rozkol medzi Informbyrom a Juhosláviou, až napokon Juhoslávia bola z Informbyra vylúčená.

V dôsledku uvedenej skutočnosti sa stalo ešte niečo horšieho. Juhoslovanský ľud — pritom viac Srbi ako Chorváti — je totiž známy svojím sebavedomím. Hrdosť získal už v úspešnom zápase proti päťstoročnému tureckému útlaku. Upevnil si ju, keď sa ani v prvej svetovej vojne nepokoril pred rakúsko-uhorskou a nemeckou vojenskou presilou a vyšiel víťazne zo zápasu. Jeho sebavedomie stúplo, lebo v boji proti fašizmu nikdy nezaváhal. Preto pochopil obvinenia Informbyra — v mnohom správne — ako urážku. Namiesto kritiky vlastných chýb, ktorých sa postupne zbavoval, počalo sa „hľadať“ východisko v existujúcich možnostiach. Je známe, aké to bolo východisko. Ekonomicky sa Juhoslávia postupne stávala dolárovou oblasťou. Keď postupne nadobúdala takýto ekonomický charakter, neprekvapuje, že sa začala čoraz viac približovať Západu aj spoločensky.

Pravda, najprv sa to stávalo „nevinne“ a akosi „prirodzene“. Začal sa totiž boj predovšetkým proti stalinizmu a ako sa neskôr ukázalo, boj, ktorý mal v istom zmysle aj viac pravdivých znakov. Potom sa však z toho vyvinul aj boj proti „stalinskému etatizmu“, čo tak či onak znamená boj proti diktatúre proletariátu. Komunistickej strane Juhoslávie, ktorá sa premenovala na Zväz komunistov Juhoslávie, zostala iba ideologicko-výchovná funkcia. Mala robiť práve to, čo K. Marx vytýkal teoretikom i praktikom revolúcie ako základnú chybu — mala o socialistickej skutočnosti viac teoretizovať, ako ju realizovať.

Preto popri nej musel nevyhnutne vzniknúť socialistický zväz pracujúceho ľudu, ktorý sa fakticky stal oporou štátnej moci. Keď potom v úsilí obmedziť moc štátu, „štátnej administratívnej byrokracie“ sa zaviedol systém samospráv, o ktorý sa r. 1968 u nás usiloval O. Šik a s ním všetci „progresívi“, stalo sa v Juhoslávii to, čoho sme dnes svedkami a proti čomu Zväz komunistov Juho-

slávie systematicky a tvrdo bojuje už niekoľko rokov. O tomto procese člen Výkonného výboru predsedníctva Zväzu komunistov Juhoslávie J. Bilić v rozhovore s redaktórom orgánu ZKJ Komunist povedal: „Búrajúc staré etatistické vzťahy, budujúc novú samosprávnú spoločnosť a realizujúc novú úlohu pre ZKJ, už od VI. kongresu a najmä po ňom začali v niektorých kruhoch prevládať teórie, názory a prax o možnosti spontánneho rozvoja spoločnosti; napríklad že trh sám osebe, svojou vnútornou zákonitosťou a logikou môže rozvíjať ekonomiku Juhoslávie. Začal prevládať názor, že strana, ktorá bola dovtedy pri moci a viedla štát v mene robotníckej triedy, nemá byť faktorom, ktorý by aj prakticky budoval socialistické vzťahy, ale postačí, keď bude viesť všeobecne a ideovo, dávajúc iba smernice. Lebo vraj samosprávy, ktoré sa začali budovať, svojou logikou a zákonitosťou samy môžu vybudovať našu spoločnosť. A tu potom — povedal by som — nastal defekt.“ (1)

Čo to znamenalo prakticky, vysvetľuje spomenutý J. Bilić takto: „Pravda, tým sa vytvoril priestor pre rôzne živly a pre vplyv rôznych ideológií na spoločenský vývin. Tu vznikli aj ťažkosti, ktoré postupne prerastali priam do krízy... Mocenské oslabovanie štátu malo byť podnetom pre rozvoj samosprávnych vzťahov. Ale paralelne s tým začali vznikať iné spoločenské sily, odcudzené robotníckej triede a jej samosprávnym vzťahom, ktoré začali preberať funkciu štátu. Mocensky narástli finančné centrá, ktoré disponovali prebytkami práce, odcudzenými robotníckej triede. Boli to banky, obchody a iné inštitúcie, ktoré jednoducho nahradili štát... Neskôr sa začali vytvárať skupiny v Zväze komunistov spolu so spomínanými technokratickými silami, ktoré si zachovali ekonomickú a politickú moc... A tak v tomto zmysle nastala deformácia, tu je prameň, kde neskôr začali vznikať nacionalistické tendencie, ktoré mali vplyv aj na vzťahy v Zväze komunistov Juhoslávie.“ (1)

Priamo povedané, v Juhoslávii začalo rásť hnutie, ktoré sa ukázalo byť priam ideálnou pôdou pre najrôznejšie deformácie v rozvíjaní marxisticko-leninskej filozofie, ale neskôr aj v šírení antimarxistických filozofií.

V

Pravda, ani začiatky tohto procesu nemali sprvu otvorene nepriateľský, antimarxistický charakter. Ak v boji za „upevnenie socialistickej moci“ a proti In-formbyru „išlo len o likvidovanie stalinského etatizmu“, podobne teraz mohlo ísť „iba“ o zápas proti jeho teoretickým základom, t. j. proti kultu osobnosti. Keďže tento boj nebolo možné viesť všeobecne, abstraktne, dostal konkrétne charakter boja o cenu, hodnotu človeka, osobnosti vôbec. Ak sa v súvislosti s tým súčasne začínal vyvíjať aj „zmysel“ pre „moderné západné existencialistické myšlienky“, nemôže to už nikoho prekvapiť. Existencializmus sa totiž od svojho vzniku usiloval urobiť z osobnosti centrum sveta, fetiš, ktorý sa historicky vôbec nedá vysvetliť.

Lenže to boli naozaj iba začiatky. Je otázne, ako mohli tieto začiatky dostať v Juhoslávii takú podobu, akú nadobudli v skupine filozofov okolo časopisu Praxis? Veď problém osobnosti bol, je a vždy bude základným filozoficko-spo- ločenským marxistickým problémom. Marx, Engels i Lenin ho dokonca chápali

ako kľúčovú otázku vlastného filozofického systému. Keď totiž odhalili, že pre vznik človeka bola a je rozhodujúca práca, ktorá sa vždy začína v ľudskej hlave, tým súčasne z tejto hlavy, čo znamená v krajnej konzekvencii z osobnosti, z vedomia človeka urobili aj viacnásobný problém.

Na prvom mieste ich totiž zaujímali otázky, ktoré sa týkali prírodno-biologických podmienok vzniku človeka. Keď však v súvislosti s tým zistili, že príroda „ako taká“ nestačí na vysvetlenie povahy ľudskej práce, skúmali ďalej. Prišli napokon na to, že vďaka možnostiam daným v prírodných podmienkach, bezprostredný predchodca človeka začal v sebe realizovať črty, ktoré viedli k vzniku spoločenských, teda materiálno-myšlienkových výkonov. Tak spoznali nielen to, že medzi fyzickým výkonom zvierat a stávajúcich sa ľudí vzniká kvalitatívny rozdiel, že tento rozdiel je kvantitatívne podmienený tým, čo práve predchádzalo, ale objavili aj skutočnosť, ktorú K. Marx vyjadril v prvej téze o Feuerbachovi známym a nedvojzmyselným spôsobom: „Hlavným nedostatkom všetkého doterajšieho materializmu — počítajúc do toho aj feuerbachovský — je, že predmet, skutočnosť, zmyslosť sa chápe len vo forme *objektu* čiže *nazerania*, nie však ako *ľudská zmyslová činnosť, prax, nie subjektívne* . . .“ (2, s. 17)

Keď však prívrženci Praxisu nepochopili práve toto, ich záujem o myšlienky existencializmu bol — opakujem — tým prirodzenejší. Keď si ešte navyše uvedomíme, že uvedený marxistický názor na význam človeka, osobnosti v dôsledku kultu osobnosti, t. j. precenenia jednej osobnosti na úkor iných dostal skôr statický ako dynamický charakter, záujem o existencialistické poňatie podstaty človeka bol tým pochopiteľnejší. Medzi juhoslovanskými filozofmi sa začal naplno rozvíjať najmä po r. 1950 a neskôr.

Lenže akú povahu dostal tento záujem hneď od samého začiatku?

Ako vysvitá z názorov jedného zo stĺpov juhoslovanského existencialisticky orientovaného novopozitivismu a skupiny okolo časopisu Praxis P. Vranického, hneď od začiatku mal dvojtvárnú povahu. P. Vranicki totiž na spoločnom sympóziu československých a juhoslovanských filozofov, ktoré bolo dňa 12. až 14. okt. 1966 na Pieskoch neďaleko Bratislavy, vyhlásil: „Marxova veľkosť je v tom, že dejiny pochopil ako dielo človeka, človeka ako súhrn spoločenských vzťahov a spoločnosť ako súhrn, ako totalitu . . . materiálnych a duchovných elementov. A v tejto totalite prvý s jemu vlastnou ostrosťou a pregnantnosťou uvidel a zdôraznil materiálny a sociálny moment — výrobné sily a vzťahy — ako ten konštitutívny moment totality, ktorý nielenže jej dáva plnosť, ale i hmatateľnosť materiálnosti podliehajúcej aj exaktnému vedeckému výkladu.“ (3, s. 32) Zdalo by sa, že sa tak postavil jasne a jednoznačne na marxisticko-leninské materialistické stanovisko. Lenže dva roky predtým (1964) dokazoval, že „ak má kategória bytia na základe etymológie a vo filozofickom zmysle znamenať niečo, čo jestvuje alebo má jestvovať, potom toto kategoriálne alebo substanciálne určenie je tak isto reálne ako príroda či dejiny, alebo aj myslenie“ (4, s. 114—115), čím sa situácia mení. Týmto druhým názorom totiž okrem dokazovania, že obsah vedomia, subjektívny odraz objektívnej reality (S+O) je to isté ako sám objekt (O), teda že (S+O) = O, súčasne tvrdí, že medzi myslením a bytím niet podstatného rozdielu. Toto Vranického tvrdenie nie je náhodný lapsus lin-

guae, ktorý sa môže prihodiť každému. Svedčí o tom skutočnosť, s ktorou sa stretáme hneď na ďalšej strane uvedenej štúdie. Tu totiž priamo dokazuje: „Identifikovať prírodu alebo skutočnosť — mimo mňa — s kategóriou bytia (jestvovania) a postaví ju proti kategórii vedomia je úplne neadekvátne.“ (4, s. 115) To je už taký subjektivistický názor na objektívnu realitu, že o jeho antimarxistickom zmysle nemožno pochybovať.

Takto chápe skutočnosť nielen P. Vranicki, ale aj ďalší významný činiteľ juhoslovanského filozofického hnutia, aj keď niekedy pôsobí iným dojmom. Myslí konkrétne na belehradského univerzitného profesora M. Markoviča. V jeho článku *Dialektika dnes* možno totiž nájsť aj takéto názory: „...druhým veľkým nedostatkom (rozumej: „nedostatkom tých marxistických filozofov, ktorým ide o to, aby marxistický názor aj svojou metódou, aj svojím humánnym obsahom bol na súčasnej úrovni“; 5, s. 147) je nekritické, dogmatické chápanie dialektických princípov ako absolútnych zákonov o skutočnosti, nezávislých od človeka a ľudskej praxe“. (5, s. 148) Netreba osobitne rozvádzať, čo to prakticky znamená. Ak totiž zákony dialektiky začneme interpretovať iba ako zákony subjektu, potom sme tým už zlikidovali ich vlastný, t. j. dialektickomaterialistický zmysel a význam. Nemusíme zdôrazňovať, že sme takto súčasne zlikidovali ich všeobecnú platnosť, a tým teda aj platnosť marxizmu-leninizmu. Marxizmus-leninizmus — ako je známe — bez tejto povahy dialektickomaterialistických zákonov nie je vôbec možný.

Neprekavuje preto, ak filozofi okolo časopisu *Praxis* pri takomto pochopení vzťahu subjektu a objektu nemohli chápať inakšie ani pojem, ktorý je základným pilierom celého ich filozofického úsilia, t. j. pojem „praxe“.

Čo je charakteristické pre toto ich chápanie? Hoci to znie podivne, je pravdou, že „praxistické“ chápanie pojmu *praxe*, s ktorým sa stretáme u juhoslovanských (záhrebských) filozofov, má starý, až príliš starý subjektivistický charakter. Možno ho vyjadriť starou známou protagorovskou výpoveďou, že človek je mierou vecí. Aj tých, čo existujú, pretože existujú; aj tých, čo neexistujú, pretože neexistujú. Lebo „čo dáva za pravdu dialektickým princípom — píše M. Markovič — je najprv skutočnosť, že sú to formulácie istých veľmi plodných a úspešných návykov myslenia a životnej činnosti, a v súvislosti s tým skutočnosť, že aj naďalej úspešne orientujú náš výskum a umožňujú potvrdiť úplnú, konkrétnu pravdu tam, kde nás iné filozofické metódy vedú v najlepšom prípade iba k abstraktným, parciálnym pravdivým výsledkom“. (5, s. 147)

Ak je to pravda, musí byť pravdou aj všetko, čo z toho vyplýva. Na prvom mieste musí platiť, že subjekt je v každej praxi jednoznačným suverénom. Lebo hoci v tejto súvislosti sa možno u Vranického stretnúť aj s názorom, podľa ktorého „bez materiálnosti človeka a prírody, ktorú človek pretvára, nie je možná prax v materialistickom, marxovskom duchu“ (4, s. 88), a teda s názorom výslovne marxistickým, na druhej strane Vranicki v tej istej štúdií súčasne dokazuje, že „prax nám teda nehovorí, kde sa zrodil človek ako historická bytosť, ale ani o tom, kde sa zrodil človek ako prírodná bytosť“. (4, s. 88) A to je už viac ako zarážajúce, lebo logika predtým uvedeného citátu je práve opačná. Klasici marxizmu-leninizmu sa dostali k dialektickomaterialistickému svetonázoru

iba na základe poznania, že subjekt (človek) ako prírodnospoločenská danosť musí byť súčasne výsledkom oboch vzájomne spätých realít.

Preto je otázne, ako mohlo prísť k takému ťažkému nedorozumeniu v prípade záhrebských „praxistov“?

Odpoveď nájdeme na tej istej strane už niekoľkokrát citovanej štúdie. P. Vranicki tu totiž tvrdí, že „prax nemôže byť jednotiacim princípom anorganického a organického sveta“. V tom má pravdu. Avšak keď súčasne dokazuje, že „prax je ľudská kategória“, a preto nemôže byť nijakým jednotiacim prvkom, mýli sa dvojnásobne. Predovšetkým je to omyl vyplývajúci zo subjektivisticky pochopenej praxe, kým druhý omyl má korene v prvom. Ak totiž prax pochopíme len z jej subjektivisticky ľudskej stránky a stratíme zo zreteľa jej objektívnu príčinu, determinovanosť, s Marxom povedané, ak zabudneme, že „menenie okolností a ľudská činnosť spadajú v jedno“ (2, s. 18), potom nevyhnutne musíme zabudnúť aj na podstatnú stránku uvedenej skutočnosti, t. j. že problém praxe je vždy súčasne aj problémom, v ktorom ide tak o objektívnu, ako aj o subjektívnu stránku praxe. A preto V. I. Lenin vždy hovoril, že keď je reč o histórii a charaktere osobnosti (človeka), táto otázka sa dá rozumne zodpovedať iba vtedy, keď nás bude viac zaujímať problém, čo človek robí, než čo hovorí.

Lenže keď si filozofi záhrebského Praxisu poplietli práve toto, museli si nevyhnutne pomýliť aj všetko, čo s tým súvisí.

Predovšetkým z toho ako prvá nevyhnutnosť vyplýva strata orientácie v samých marxistických princípoch. O týchto princípoch je totiž všeobecne známe, že sú fundované materialisticky. Svet je jednotný preto, lebo je materiálny, znie známa marxisticko-leninská téza.

Pokiaľ ide o túto materiálnosť, je známe, že V. I. Lenin v nej vidí objektívnu realitu, ktorá má jednu jedinú „vlastnosť“, že je objektívne reálna, nezávislá od nášho vedomia (6, s. 232).

Pozrime sa, čo o tomto probléme hovoria „praxisti“. Napríklad spomínaný M. Markovič dokazuje: „Ak chceme, môžeme nazvať atómy dialektickým (nezávisle od jestvovania a vedomia človeka), lebo máme dobré dôvody myslieť si, že existujú isté štrukturálne analógie medzi bytím atómu a spoločenským bytím... No len čo sa pokúsime povedať niečo o štruktúre atómu — dokazuje ďalej Markovič — už aj sme urobili skok od dialektiky vecí o sebe k dialektickej teórii o veci *pre nás*.“ (5, s. 154—155)

Pozrime sa teda z tohto „praxistického“ aspektu na marxisticko-leninské poňatie objektívnej reality a hneď zistíme, že podľa nich opak je pravdou. Ak by niekto s týmto našim tvrdením predsa len nesúhlasil a upozorňoval, že tu ide iba o nepresnú formuláciu, možno uviesť ďalší argument z diela Markoviča.

Po prvé: „Podľa toho, s čím sa vo filozofii stretávame pod názvom »objektívna dialektika« alebo »dialektika vecí«, nie je nič iné ako dialektická ontológia — teda ontologická teória.“

A po druhé: „... pojmy »objektívna« a »subjektívna« dialektika nie sú najvhodnejšie, lebo príliš zdôrazňujú protiklad subjektu a objektu. Medzitým aj myslenie je v istom zmysle objektívne, kým prax je určitým spôsobom subjektívna.“ (5, s. 155, pozn. 4)

Čo z toho všetkého vyplýva? Jemne povedané, filozofi záhrebského Praxisu pri všetkom svojom sebavedomí predsa len nemajú v hlavách jasno. Ak M. Markovič dokazuje, že „dialektika vecí nie je nič iné ako dialektická ontológia — teda ontologická teória“, potom naše tvrdenie je viac ako logické. Ved čo vlastne Markovič v uvedenom citáte hovorí?

Nehovorí viac ani menej ako to, čo povedal E. Mach už pred sto rokmi a čo po ňom opakovali a opakujú pozitivistí všetkých možných odrôd. Povedal totiž, že objekt (O) a subjektívny odraz objektu (S+O), alebo povedané doslovne s. M. Markovičom, že „dialektika vecí“ (O) a teória, náuka o tejto veci, subjektívna dialektika (S+O) je jedno a to isté. Ak na základe toho P. Vranicki dokazuje, že človek „tým, že vytvára predmet, vytvára aj potreby aj nedostatok“, nemožno sa proti tomu brániť. „Pravdu“ má aj nebohý P. Sorokin, ktorý neprestajne dokazoval, že bieda širokých ľudových mas a človeka vôbec pramení nie v spoločenskom zriadení, ale v strate miery. (7)

VI

Lenže môže byť všetko toto pravda? Prirodzene, nemôže! Preto je prirodzené aj to, prečo sa ostatní prívrženci Praxisu (G. Petrovič, B. Bošnjak, D. Grlić, M. Kangrga, D. Pejović, R. Supek, Lj. Tadič atď.) a všetci ich nadšenci u nás v ČSSR (M. Průcha, K. Kosík, I. Sviták, R. Kalivoda atď.) a špeciálne na Slovensku (J. Strinka, M. Kusý, J. Rozner, M. Hamada atď.) nevyhnutne mýlili a mýlia. Základ ich omylov — ako sme na to upozornili — je už v ich subjektivistickom pochopení praxe. Keď totiž prax považujú za oporu každej ľudskej reality, potom tu treba hľadať aj korene ich úsilia „spresniť“, „zlepšiť“ z týchto pozícií sám marxizmus-leninizmus.

Vzniká tu však aj situácia, ktorá sa dá vyjadriť známou nemilosrdnou tézou: alebo — alebo. Alebo má pravdu marxizmus-leninizmus a potom sa existencialisti-praxisti mýlia, alebo je pravda na strane „praxistov“, a potom je nevyhnutné urobiť v tomto zmysle zmeny v dialektickom materializme, v marxizme-leninizme vôbec.

Preto by bolo potrebné zastaviť sa pri tomto kľúčovom probléme, keby sme o juhoslovanskej filozofickej škole a s ňou súvisiacej praxi nevedeli všetko to, čo vieme. Dnes totiž o nej vieme viac, ako je potešiteľné. Známe je nielen to, že existencializmus „praxistov“ skončil v slepej uličke subjektivismu, ale aj to, že „vdaka“ slepej teórii skončila sa v slepej uličke aj konkrétna politická prax, ktorá na tejto teórii nejakým spôsobom budovala. Vieme to nielen z vlastných analýz, ale aj zo súčasných juhoslovanských úsilí nájsť východisko z krízy.

Čo prezrádzajú tieto úsilia? Keď sledujeme príčiny ekonomickej a spoločenskej krízy v spojitosti s nastolením a realizovaním princípu samospráv, v ktorom P. Vranicki a praxisti vôbec videli na začiatku (r. 1960 a neskôr) stelesnenie svojho poňatia praxe ako základu pre autenticky slobodný rozvoj osobnosti, zistíme, že vo všetkých týchto javoch bolo aj mnoho prežitkov starej spoločnosti. Začali sa objavovať najmä také tendencie vzťahov a deľby produktov, ktoré pripomínali kapitalistickú spoločnosť, čo urobilo problém z vývinu našej revolúcie na socialistickom základe samospráv. Pramene boli v privatizácii prostriedkov

a kapitálu, v zneužití samosprávných a skupinovo-vlastníckých (podnikových) vzťahov. Centrá, v ktorých sa sústredil nadvýrobok určený na uspokojovanie spoločných a všeobecných spoločenských potrieb, disponovali týmito prostriedkami ako s kapitálom. „Tak sa potom nastolil jeden zo spôsobov kapitalistických vzťahov, ktorý bol súčasne prejavom reštaurácie starého spoločenského poriadku“, hovorí J. Bilić. (1)

To znamená, že takto sa prakticky realizoval a subjektivisticky pochopil aj problém praxe. Skončil sa anarchisticke, tak ako bol anarchisticke aj koncipovaný.

Nás dnes preto musí zaujať a trápiť už nie tak otázka, ako sa mohlo stať, že sa škola „praxistov“ stala v Juhoslávii takou vplyvnou, hoci proti nej stáli a stoja prúdy vychádzajúce naozaj z marxisticko-leninského učenia, predstavované skupinou filozofov zgrupovaných okolo belehradského časopisu *Dijalektika* (na čele s duchovným otcom a vodcom univ. prof. dr. D. Nedeljkovićom, starým členom ZKJ a prekladateľom Heglových spisov ešte za kráľovskej Juhoslávie), ale skôr problém, ako bolo možné, že táto škola ovplyvnila aj mnohých našich, najmä mladých filozofov. Nemusíme už dnes zdôrazňovať, že to nebolo náhodné.

Čo z toho vyplýva už hneď na začiatku analýzy takto nastolenej otázky?

Aby sme boli v odpovedi čo najkonkrétnejší, bude azda lepšie, keď sa najprv zastavíme pri otázke, z akých kruhov sa grupovali u nás obdivovatelia záhrebských „praxistov“? Keď si takto nastolíme otázku, ponúka sa nám aj nevyhnutná odpoveď. Boli to ľudia, ktorí u nás už predtým obdivovali skôr pozitivizmus vo všetkých jeho podobách, ako dialektický a historický materializmus. Boli to aj prívrženci názorov, ktoré mali čoraz bližšie k teologickému existencializmu Francúza G. Marcella, jeruzalemského profesora M. Bubera alebo západonemeckého fenomenologistu M. Heidegera atď.

Netreba podrobnejšie rozvádzať, čo to nevyhnutne znamená. Stačí, keď si pripomenieme, že všetky uvedené smery už dávno pred „praxistami“ útočili u nás na marxizmus-leninizmus z tých istých príčin, s ktorými sme sa stretli pri analýzach praxisticko-existencialistických protimarxistických útokov. Boli to — ako je známe — predovšetkým pojmy, ktoré sa týkajú hmoty, substancie, podstaty vedomia a jeho vzťahu k hmote, teda pojmy, bez ktorých marxizmus-leninizmus nie je možný. Keďže to boli a sú problémy, ktoré sa týkajú marxistickej ontológie, je len prirodzené, ak sú to súčasne aj pojmy, ktoré robili a nevyhnutne vždy znovu robia problematickou aj marxisticko-leninskú gnozeológiu a metodológiu.

Neprekvapuje potom, ak sa títo naši ľudia ocitli aj priamo v centre záhrebského filozofického hnutia. Napríklad K. Kosík a J. Strinka sa stali priamo členmi redakčnej rady časopisu *Praxis* a R. Kalivoda, I. Sviták, M. Průcha a čiastočne aj M. Kusý atď. sa stali zas obľúbenými autormi okrem časopisu *Praxis* aj srbského belehradského filozofického časopisu *Filosofija*, Iubľanského filozofického časopisu atď. Neprekvapuje ani to, že sa tak ocitli súčasne medzi anti-marxistami svetového mena. Veď o čo išlo a ustavične ide napr. novopozitivistovi A. J. Ayerovi z Oxfordu, Z. Baumannovi skôr z Varšavy a teraz z Izraela, revizionistovi E. Blochovi z NDR a teraz z NSR, fenomenológovi E. Finkovi z Freiburgu, nebohému existencialistovi L. Goldmannovi z Paríža, „kritickému“

marxistovi J. Habermasovi z Frankfurtu n/M., E. Heintlovi z Viedne, L. Kolakowskému predtým z Varšavy a teraz niekde zo Západu, existencialistickému „marxistovi“ H. Marcusovi skôr z Frankfurtu a teraz zo San Diega v USA, empirickému sociológovi H. L. Parsonsovi z USA atď. atď., ktorí sú taktiež členmi tej istej rady?

Išlo a ide im o to isté, o čo sa usilovali aj naši nadšenci či obdivovatelia časopisu Praxis a ním predstavovaného filozofického spôsobu myslenia a čo R. Kalivoda vyjadril v belehradskom časopise *Filosofija* r. 1967 týmito jasnými a akoby programovými slovami. „Pretože . . . sa marxistická kritika neoddelila od pupočnej šnúry heglovskej estetiky, pretože nebola schopná pochopiť heglovskú estetiku ako určité ohnisko vo vývine estetického myslenia, nebola schopná prebiť sa ani cez hranice »ideologického myslenia«, a teda nemohla nájsť správny prístup k štrukturalizmu.“

A ďalej: „Iba marxistická historicko-filozofická interpretácia rozvoja filozofického myslenia, ktoré odhalí široké myšlienkové spojivá vývojovej logiky štrukturalizmu . . . dokáže vytvoriť základ pre novú etapu marxistického hodnotenia štrukturalizmu . . .“ (8, s. 180)

V konečnom dôsledku to zrejme znamená, že dialektický a historický materializmus, marxizmus-leninizmus je minulosťou a novopozitivistické poznanie počká, kým sa spamätá a vyvinie na primeranú úroveň, prípadne mu v tom pomôže.

Zrejmä je potom aj odpoveď na skôr nastolenú našu otázku, ako sa totiž mohlo stať, že juhoslovanskí filozofi, zgrupovaní okolo časopisu Praxis, našli u nás tak mnoho obdivovateľov. Odpoveď znie: Neboli a nie sú to obdivovatelia, ale spojenci. Sú to ľudia, ktorí koncom päťdesiatych rokov vedeli, čo chcú, a ktorí v úsilí mať pravdu „objavili“ praxistov. Preto sú to súčasne ľudia-teoretici, ktorí sa nemôžu zmeniť iba tým, že sa odklonia od svojich vzorov. Ak ich ozdravenie má byť dnes kvalitne nové, musí sa týkať samej podstaty ich názorov. To znamená, že sa musia postaviť za také chápanie praxe, ktoré v dialektickom a historickomaterialistickom, marxisticko-leninskom poňatí znamená to isté, čo ňou do ľudského vedomia premietnutá ním spracovaná a praxou zobjektivizovaná realita, ako hovoril K. Marx. Musí to byť prax, ktorá síce nie je možná bez subjektu, ale ktorá je súčasne vyvolaná, determinovaná objektom a ktorá vďaka tomuto objektu je aj vedecky možná a tvorivá.

LITERATÚRA

1. Komunist, č. 839, Beograd, 12. 4. 1973.
2. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy III. Praha 1958.
3. Zborník Spytovanie sa na človeka, Bratislava 1967.
4. VRANICKÍ, P.: Clovek v dejinách. Bratislava 1968.
5. MARKOVIĆ, M.: Humanizam i dijalektika. Beograd 1967.
6. LENIN, V. I.: Spisy 14. Bratislava 1958.
7. SOROKIN, P. A.: Krise našeho věku. Praha 1948.
8. KALIVODA, R.: Dijalektika štrukturalizma i dijalektika estetike. *Filosofia*, č. 1—2, Beograd 1967.

Михал Топольски

Существует и будет существовать еще много проблем, которые наше общество должно будет решать и разрешить, имея в виду наше идеологическо-философское развитие, достигшее своей вершины в кризисной ситуации в 1968—1969 гг. К этим проблемам будут относиться и вопросы, связанные с проникновением различных чуждых буржуазных идейных влияний в нашу марксистско-ленинскую мысль. Поскольку эти влияния вплоть до настоящего времени имеют немаловажное значение, настоящая статья хочет обратить на них внимание, одновременно раскрыв их корни. Речь идет о школе югославских философов, известной под названием «Праксис», которое является также названием журнала этой группы. Дело в том, что идеи этих теоретиков проникли и проникали к нам по многим линиям. Прежде всего здесь действовала их философско-теоретическая аргументация. Поскольку же философия никогда не могла быть оторвана от общественной практики вообще и от политической или экономической практики в частности, автор статьи уделяет внимание именно этой стороне проблемы. Он приходит к заключению, что влияние «Праксиса» у нас следует рассматривать скорее всего как встречу двух родственных общественных антисоциалистических сил, которые, собственно говоря, у нас и в Югославии — но и в международном масштабе — начали формироваться и сформировались уже в конце пятидесятых годов. Во-вторых, автор приходит к выводу, что с этим влиянием поэтому нельзя справиться лишь как с частной проблемой, но только как с нашей комплексной общественной проблемой, которая касается теории не менее, чем нашей обычной повседневной практики.

DIE PHILOSOPHIE DER PRAXIS UND WIR

Michal Topolský

Es sind und es werden noch viele Probleme sein, mit denen wir in Anbetracht unserer, in der Krisensituation der Jahre 1968—69 gipfelnder ideologisch-philosophischen Entwicklung ins Reine kommen müssen. Zu diesen Problemen gehören auch Fragen, die das Eindringen verschiedener Einflüsse fremder bürgerlicher Gedanken in unser marxistisch-leninistisches Denken betreffen. Da diese Einflüsse bis zum heutigen Tag noch eine keineswegs zu unterschätzende Bedeutung haben, hat sich die vorliegende Studie das Ziel gesetzt auf sie hinzuweisen und ihre Wurzeln zu enthüllen. Es handelt sich dabei um eine Schule jugoslawischer Philosophen, bekannt unter der Bezeichnung PRAXIS, die auch die Zeitschrift dieser Gruppe trägt. Die Ideen dieser Theoretiker drangen zu uns auf verschiedenen Ebenen durch. Vor allem wirkte hier ihre philosophisch-theoretische Argumentation. Da es aber nie möglich war die Philosophie von der gesellschaftlichen Praxis überhaupt und von der politischen oder ökonomischen im Besonderen abzutrennen, widmet sich der Verfasser dieser Studie gerade dieser Seite des Problems. So kommt er zum Schluss, dass der Einfluss der PRAXIS bei uns so aufzufassen ist, dass es sich um ein Zusammentreffen zweier verwandter antisozialistischer gesellschaftlicher Kräfte handelt, die sich eigentlich bei uns und in Jugoslawien — aber auch international — bereits seit Ende der fünfziger Jahre auszubilden begannen. Der Verfasser kommt auch zum zweiten Schluss, dass man eben deshalb dieses Problem nicht als ein partielles, sondern als ein komplexes gesellschaftliches Problem lösen kann, das die Theorie nicht minder betrifft als unsere alltägliche Praxis.